

Rațiunile creației în Facerea 1-3 (rezumat)

Cuprins

Listă de abrevieri	4
Introducere	6
1. Rațiunile creației – evoluție terminologică și perspective filosofice, iudaice și creștine	19
1.1. Rațiunile în gândirea filosofică	20
1.2. Rațiunile în Sfânta Scriptură	22
1.3. Rațiunile în tradiția iudaică și creștină	24
1.4. Rațiunile în teologia maximiană	30
1.5. Cosmologia biblică și teologia modernă.....	33
2. Rațiunile creației – abordare exegetică	41
2.1. Rațiunile în Hexaemeron (Fac 1,1-2,4b).....	41
2.1.1. Prologul creației (Fac 1,1-2)	41
2.1.2. Zi „una” – crearea luminii (Fac 1,3-5)	62
2.1.3. Ziua a doua – crearea tăriei (Fac 1,6-8)	68
2.1.4. Ziua a treia – despărțirea apelor și rodnicia pământului (Fac 1,9-13).....	74
2.1.5. Ziua a patra – crearea luminătorilor (Fac 1,14-19)	78
2.1.6. Zilele 5 și 6 – crearea peștilor, păsărilor și a animalelor (Fac 1,20-25)	84

2.1.7. Ziua a șaptea – odihna Ziditorului (Fac 2,1-3).....	92
2.1.8. Antropogeneza explicită (Fac 1,26-28; 2,7-8)	97
2.2. Rațiunile creației și actualizarea lor dinamică (Fac 2,4b-25).....	111
2.2.1. Grădina Edenului (2,4b-2,7)	116
2.2.2. Pomul vieții și pomul cunoștinței binelui și răului (Fac 2,8-9).....	120
2.2.3. Râul cu patru brațe (Fac 2,10-14)	133
2.2.4. Păzirea grădinii și a poruncii (Fac 2,15-17).....	139
2.2.5. Crearea Evei (Fac 2,18-25)	143
2.3. Căderea protopărinților și efectele asupra raționalității creației (Fac 3,1-24).....	153
2.3.1. Sofistica șarpelui (Facerea 3,1-7).....	153
2.3.2. Dialogul lui Dumnezeu cu oamenii după cădere (Fac 3,8-13).....	164
2.3.3. Consecințele neascultării (Facerea 3,14-19)	170
2.3.3. Consecințele neascultării (Facerea 3,14-19)	172
2.3.4. Numirea Evei și veșmintele de piele (Fac 3,20-21)	179
2.3.5. Plecarea lui Adam și a Evei din Grădina Edenului (Fac 3,22-24)	180
3. Rațiunile creației – sinteză teologică	186
3.1. Rațiunile structurale din Hexaemeron (Fac 1,1-2,4b).....	186
3.2. Rațiunile creației – aspectul comunional (Fac 2,4b-25).....	191
3.3. Căderea protopărinților și sensul eshatologic al creației (Fac 3,1-24)	199

Concluzii	211
Bibliografie	217

Cuvinte cheie:

Facerea 1-3, Raționalitate, Creație, Cosmologie, Antropologie biblică, Sfânta scriptură, Logos

Titlul prezentei lucrări, *Rațiunile creației în Fac 1-3*, își propune să combine cercetarea din câmpul exegezei biblice a Vechiului Testament, cu una dintre cele mai profunde teme de cosmologie creștină din Răsăritul creștin: teologia rațiunilor divine ale creației. Desigur, exegeza biblică la primele trei capitole ale cărții Facerii a produs o sumedenie de comentarii și direcții de cercetare, constituind un real interes chiar și pentru dialogul dintre teologie și știință. Datele referatelor biblice din Fac 1-3 oferă o imagine de ansamblu asupra operei creatoare a lui Dumnezeu și scopului lucrării Sale *ad extra*.

Având în vedere caracterul cu totul special al relatărilor despre cosmogonie, crearea omului și căderea protopărinților din Fac 1-3, am considerat, încurajat fiind de părintele profesor îndrumător Ioan Chirilă, că Facerea 1-3 prezintă nucleul învățaturii biblice despre crearea lumii și a omului și că această învățătură trebuie citită și interpretată, pentru a avea relevanță și ecou în contemporaneitate, prin prisma teologiei *rațiunilor* ca voințe plasticizate ale Logosului divin etern. Dezvoltarea teologiei rațiunilor divine a Sfântului Maxim Mărturisitorul precum și a precursorilor săi pe care îi vom aminti detaliat în secțiunea de preliminarii, oferă pentru lucrarea de față cadrele generale de reinterpretare a datelor exegetice din Fac 1-3 în spiritul învățaturii despre *Logos – logoi*, o învățătură care facilitează interpretarea și înțelegerea operei creatoare a lui Dumnezeu.

A înțelege cosmologia biblică a Vechiului Testament ca pe un capitol încheiat, ca pe un expozeu de date cosmogonice mitice sau cvasi-științifice nu ar aduce un progres în cunoaștere. Tocmai din acest motiv am considerat că structurarea cercetării exegetice a celor trei capitole pe schema raportului dinamic dintre *Logos* și *logoi*, oferă un răspuns pentru ceea ce trebuie să înțelegem prin angajarea noastră ca persoane în relația cu Ziditorul pornind de la contemplarea lumii înconjurătoare și, mai ales, prin străvederea rațiunilor divine din cele create. Așa cum vom

vedea pe parcursul lucrării, începând cu cel de-al doilea capitol al Facerii, Adam devine nu doar un beneficiar al desfătării aduse de grădina Edenului și de frumusețile din ea, ci și un liturghisitor, un slujitor al cuvântului, care este mânat de chiar firea lui să străvadă rațiunile fapturilor și să le aducă doxologic ca ofrandă Ziditorului, o imagine pe care o regăsim în actul numirii animalelor (Fac 2,20).

Învățătura de credință a Bisericii legată de crearea lumii îl plasează pe Adam în centrul creației ca *lucrător și păzitor* al grădinii Edenului și, prin extensie, al întregii făpturi create. Înțelegerea raportului firesc dintre om și celelalte făpturi create constituie mediul în care ni se revelează *scopul final* al zidirii lui Dumnezeu, *theosis*, *îndumnezeirea* înțeleasă drept comuniune cu Dumnezeu și slujire cuvântătoare. Înțelegerea raționalității creației din Fac 1-3 ne oferă și răspunsul la interogația legată de scopul pe care Dumnezeu Îl are pentru lucrarea Sa *ad extra*: comuniunea de iubire cu omul ca act de iubire, nu de necesitate.

Lucrarea de față este împărțită în trei capitole, precedate de Introducere. Primul capitol prezintă un scurt excurs istoric și teologic în teologia rațiunilor, pornind de la filosofia elină până la marile opere patristice, care culminează cu scrierile Sfântului Maxim Mărturisitorul. Cel de-al doilea capitol analizează exegetic primele trei capitole din Facerea și surprinde sensul special pe care îl au principalele exprimări verbale și lexeme din TM și LXX, precum și elemente de exegeză iudaică și patristică. Al doilea capitol al lucrării este împărțit în trei subcapitole: 1) Fac 1,1-2,4b; 2) Fac 2,4b-25 și 3) Fac 3,1-24. Cel de-al treilea capitol al acestei teze prezintă o sinteză teologică fundamentată patristic și iudaic, având în centru caracterul rațional al creației lui Dumnezeu și modul în care actualizarea și înțelegerea acestor rațiuni de către Adam influențează relația dintre Adam și creație, respectiv dintre Adam și Dumnezeu. Cele trei capitole sunt urmate de o Concluzii care prezintă sub formă concisă rezulatele prezentei teze, respectiv modul și forma în care *rațiunile divine* sunt prezente în Facerea 1-3, dar și câteva direcții de cercetare pe care lucrarea de față le poate deschide pentru viitoare cercetări și aprofundări ale relației dintre antropologia și cosmologia Vechiului Testament.

Al doilea capitol al lucrării evidențiază construcția literară narativă marcată de structuri chiasme și formulări concise, repetitive, care se constituie într-o adevărată liturghie cosmică, în care cuvântul divin creator este plasticizat sau întrupat în creație. Pe lângă abordarea exegetică, acest capitol tratează tangențial și problema haosului primordial, formulând un punct de vedere argumentat pe baza textului biblic ebraic la adresa teoriei *Chaoskampf*. De asemenea, în acest

capitol sunt analizate critic și principalele direcții de cercetare din teologia modernă și contemporană legate de cosmologia Vechiului Testament (Fac 1-3) cu scopul formulării unui punct de vedere argumentat biblic și patristic construit pe raportul dintre Logos și logoi în cadrul creației. Capitolul evidențiază și specificarea creării prin cuvânt din Fac 1,1-2,4b. Raționalitatea/logositatea creației este înțeleasă în logica expresiei *iehi – va iehi*, adică prin plasticizarea cuvântului de viață dător al lui Dumnezeu. Cuvântul funcționează aici ca o matrice creațională, care configurează și modelează cele două axe ale existenței: spațiul și timpul, conform voinței divine. Voința divină structurează planul creat prin acele *rationes seminales*, care imprimă pecetea Dumnezeirii asupra întregii creații.

Cel de-al doilea subcapitol (din capitolul 2) este dedicat exegezei la Facerea 2,4b-25, capitol care schimbă registrul discursiv, aducând în prim plan imaginea creării omului din țărână și a grădinii Edenului. Primele secțiuni ale celui de-al doilea capitol sunt afectate înțelegerii diferențelor redacționale, stilistice și teologice, precum și complementarității și înțelegerii holistice a celor două referate ale creației, fără a face însă referință la teoria documentelor sursă ale celor două referate. Analiza structurilor verbale din Fac 2,4b-25 constituie unul din elementele cheie pentru declinarea caracterului rațional/logosic al creației din cel de-al doilea referat al creației. Verbe ca *a sădi*, *a pune*, *a face*, *a așeza*, *a lua*, *a zidi* sunt exprimări antropomorfe, comune modului în care aghiografii Vechiului Testament descriu acțiuni ale omului. În acest context, se pune problema exprimării caracterului rațional al acțiunii creatoare a lui Dumnezeu în Fac 2,4b-20. Așa cum arată exegeza patristică, grădina Edenului și lucrarea grădinii de către Adam reprezintă o continuare firească a exprimării *liturgice* a creației din Fac 1,1-2,4b. Asemeni unui dialog liturgic, Cuvântul lui Dumnezeu creează și în același timp structurează rațional elementele create, pecetluindu-le cu imaginea Logosului divin, Care recapitulează în Sine toate *rațiunile* sădite în creație.

Cel de-al treilea subcapitol este dedicat relatării biblice din Fac 3,1-24 și analizează exegetic și teologic secțiunile referitoare la ispitirea Evei de către șarpe, expunând elementele care compun sofistica șarpelui, care se prezintă ca o răsturnare a raportului dintre rațiuni și puterea stăpânitoare a omului, și aduce în cele din urmă o parte din haosul primordial în cadrul istoriei umanității. Umblarea lui Dumnezeu și pronunțarea judecății și pedepsei asupra șarpelui, Evei și lui Adam este descrisă în raport cu ordinea creației din grădina Edenului, în care Adam și Eva, ca lucrători și păzitori ai grădinii Edenului își exercită vocația de stăpânitori asupra făpturilor prin

intermediul străvederii rațiunilor elementelor create și a legăturii dintre acestea și Logosul divin, Ziditorul lor. Mai mult, pentru înțelegerea profunde importanțe a teologiei rațiunilor și slujirii cuvântătoare a lui Adam și a Evei, Fac 2 și Fac 3 sunt analizate ca structuri construite prin chiasm, fiind de fapt oglindirea aceleiași creații, bună foarte a lui Dumnezeu, însă în primă instanță prin prisma minții luminate de rațiunile străvezii ale Logosului divin, respectiv prin ceața și opacizarea minții ca rezultat al adoptării minciunii și disocierii *diabolice* a cunoașterii de Dumnezeu. Expozeul exegetic este dublat și întregit de interpretarea patristică, bogată în simbolism teologic, care conturează imaginea pierderii stării paradisiace ca urmare a întunecării puterii raționale a minții umane, alături de alterarea relației personale cu Ziditorul făpturii. Imaginea *hainelor de piele* constituie, de asemenea, un punct de referință în înțelegerea noii perspective deschise asupra creației: de redescoperire a lumii ca mediu străveziu al prezenței și sălășluirii lui Dumnezeu, dovedită și de faptul că protopărinții rămân cu fața *înspre* grădina Edenului străjuită de heruvimi cu sabii de foc vâlvâietoare, semn că *rațiunea* protopărinților se angajează în efortul de redescoperire a raiului pierdut pe itinerariul epectazei și pregătirii anuțat deja de Fac 3,15.

Ultimul capitol al acestei teze insistă asupra interpretării patristice a primelor trei capitole din Facerea, oferind aspectul unei sinteze teologice patristice, structurată în jurul unei teme conexe celei a rațiunilor creației: caracterul arhetipal al grădinii Edenului și cosmogoniei din Fac 1,1,2-4b drept paradigme ale templului în cadrul istoriei poporului Israel și în Biserica Creștină. Imaginea sanctuarului cosmic din Fac 1,1-2,25 este una care reunește tema rațiunilor creației, precum și pe cea a sacerdoțiului universal *rațional* sau *cuvântător* al lui Adam în grădina Edenului, sacerdoțiu arhetipal la care vom face o scurtă referire pastristică actuală, apelând la lucrarea Sfântului Siluan Athonitul care vorbește despre sfințenia lui Adam și imaginea sa arhetipală de isihast.

Obiectivele cercetării

Teza *Rațiunile creației în Fac 1-3* are ca obiectiv principal enunțarea caracterului unitar al cosmologiei biblice veterotestamentare din primele trei capitole ale Facerii, înțelegând cosmogonia în perspectivă hristologică, Logosul divin etern fiind izvorul *rațiunilor* tuturor lucrurilor create, pe care El le recapitulează în Sine, conform Sfântului Maxim Mărturisitorul. *Raționalitatea*, echivalentă cu *logositatea* semnifică pecetea inteligibilă sau cuvântătoare a Logosului divin asupra tuturor elementelor create. Raționalitatea creației este produsul rostirii cuvântului divin creator: *iehi – va iehi* și a *purtării deasupra* a Duhului făcător de viață, cele două

mâini prin care Tatăl lucrează opera Sa minunată de creare a lumii. Crearea prin cuvânt în Fac 1,1-2,4b și relatarea solemnă a modului în care creația se descoperă și se întregesc într-un chip coerent și ordonat reprezintă, așa cum afirmă părintele Dumitru Stăniloae, o plasticizare a cuvântului divin creator, care configurează, ordonează și oferă subzistență celor create.

Obiectivul principal al acestei teze este evidențierea caracterului rațiunilor creației din Facerea 1-3 din perspectiva textului biblic. Toate cele trei capitole evidențiază o perspectivă unitară asupra relației dintre Dumnezeu și creație, conform căreia fiecare element creat conține în sine o rațiune interioară prin care se manifestă voința divină creatoare, voință care devine în planul creat o lege a firii. În ceea ce privește planul creației neînsufleteite, al luminătorilor cerești, regnului mineral și vegetal, aceste rațiuni se manifestă ca lege a firii, o lege care ordonează fiecare element al creației într-un raport de ordonare și armonie cu ansamblul creației. Dacă ne referim la *ființele vii*, rațiunile divine din creație se manifestă atât ca lege a firii (în cazul animalelor acvatice, terestre și din văzduh), cât și sub forma realității ipostatice personale, a vieții ipostatice conștiente, referitor la protopărinții Adam și Eva.

Aceste două coordonate: *legea firii* și *viața ipostatică* sunt principalele paliere în cadrul cărora vom realiza exegeza textului biblic din Facerea 1-3. Facerea 1,1-2,4b, sau referatul vechi al creației oferă cele mai multe elemente și amănunte legate de lucrarea ordonatoare și creatoare a lui Dumnezeu în creație prin cuvânt. Cuvântul divin creatoare rostit de Dumnezeu (*iehi va iehi*) conține cadrele firești de manifestare a elementelor create, exprimând în fond ceea ce însemnează *legea firii*. Lumina imaterială din prima zi a creației, tăria cerului, luminătorii cei mari și mici, vegetația, fauna, toate culminând cu prezentarea creării omului (Fac 1,26-28) oferă imaginea complexă a *legii firii* pe care rațiunile creației o exprimă, ca element structurant și ordonator pentru creație. Cel de-al doilea referat al creației (Fac 2,4b-25) cuprinde o viziune focalizată asupra celeilalte dimensiuni a rațiunilor divine: *viața ipostatică*, conștientă a omului creat, care se manifestă ca un *microcosmos*, cuprinzând și înțelegând în sine întreaga lege străvezie a firii. În acest al doilea referat al creației, obiectivul cercetării noastre este de a sublinia faptul că rațiunile divine din creație se manifestă atât ca lege a firii, sădită în toate elementele create, dar și ca viață ipostatică, conștientă și activă, specifică exclusiv omului, o viață și acțiune prin care rațiunile sădite ca lege a firii în creație sunt actualizate și orientate doxologic către Creator.

În cel de-al doilea capitol, obiectivul analizei exegetice și teologice este acela de a arăta cum rațiunile sădite în creație în Fac 1,1-2,4b prin rostirea divină creatoare sunt actualizate de

Adam ca subiect rațional, persoană deplină, creată după chipul lui Dumnezeu (Fac 1,26-8) și angajat în urcușul spre asemănarea cu Dumnezeu tocmai prin exercitarea slujirii sale cuvântătoare (Fac 2,20), dublată de exercițiul împărătesc al *păzirii și lucrării* grădinii Edenului. Astfel, în cel de-al doilea capitol, lucrarea de față urmărește să arate cum Adam lucrează ca împreună creator cu Dumnezeu pentru a actualiza rațiunile latente sădite în creație și a înainta în asemănarea cu Dumnezeu.

În ceea ce privește Fac 3,1-24, obiectivul urmărit este acela de a întări importanța actualizării rațiunilor din creație în episodul ispitirii de către șarpe. În acest episod vom studia modul în care viața, ordinea și relația ca elemente definitorii pentru creație sunt pervertite și orientate spre haos, prin pervertirea rațiunii și folosirea opusă firii a celor create de către protopărinți. Astfel, vom încerca să demonstrăm că Fac 3,1-24 este o cosmogonie inversată, în care haosul primordial (*tohu wabohu*) este transformat din stadiu indefinit, incomplet, în decadentă și vid prin părăsirea de către umanitate a coordonatei raționale a existenței și renunțarea la sacerdoțiul cuvântător, rațional. Din punct de vedere al relației dintre cele două conținuturi ale rațiunilor divine din creație: *lege a firii și viață ipostatică* dinamică, Facerea 3 prezintă efectele pervertirii raportului dintre cele două componente prin eșecul existențial exprimat în căderea protopărinților de la starea străvezie a creației, la o stare în care creație se opacizează față de conștiința ipostatică și rațională a omului. Obiectivul demersului nostru exegetic în cadrul capitolului 3 al Facerii îl reprezintă sublinierea caracterului nestrămutat, neschimbat al *legilor firii* sădite ca *logoi* în fiecare element al creației, în ciuda pervertirii raportului dintre făptura omenească și creație, precum și sublinierea caracterului rațional al eșecului existențial care a dus la căderea protopărinților și excluderea lor din desfătarea grădinii Edenului.

Un alt obiectiv urmărit în această lucrare, este exprimarea relației dintre rațiunea internă a creației (ca lege firii) și rațiunea ca viață ipostatică și caracterul paradigmatic de templu cosmic al creației și al grădinii Edenului, în special, având în vedere numeroasele referiri iudaice și patristice la tematica sacerdoțiului lui Adam în grădina Edenului ca preot al creației, al unei creații care se manifestă nu doar prin rațiunile sădite ca lege a firii, ci și prin actualizarea acestor rațiuni de către Adam ca sacerdot arhetipal în cadrul grădinii Edenului.

Concluzii

Exegeza biblică la Facerea 1-3 expune cu pregnanță două componente principale care exprimă modul în care rațiunile divine, manifestări în planul creat ale voinței Preasfintei Treimi.

Rațiunile divine (logoi) din creație se manifestă în Facerea 1,1-2,4b ca legi ale firii, legi care ordonează planul creat și oferă armonie și coerență creației în ansamblul ei. Primul referat al creației prezintă imaginea de ansamblu a lumii create de Dumnezeu, lume care, prin intermediul rostirilor divine (exprimate prin verbul *iehia*), devine cosmos, alcătuire bună foarte. Această alcătuire dobândește calitatea de bună foarte tocmai prin rațiunile divine care, prin rostire divină, permează fiecare element creat odată cu crearea lui. În Fac 1,1-2,4b am observat că, pe lângă verbul *bara*, care descrie crearea axei spațio-temporale generale și a regnurilor, întâlnim o serie de verbe și structuri verbale care exprimă acțiunea de ordonare, separare și numire a elementelor create, acțiuni care exprimă statornicirea unei legi interne, o lege a firii, imutabilă și coerentă.

Elementele create în Hexaemeron au, pe lângă structurarea rațională prin legile firii sădite de Dumnezeu prin rostire, și o finalitate, al cărui caracter este, de asemenea, rațional și doxologic. Este vorba de imaginea arhetipală a sanctuarului cosmic pe care elementele create: lumină, tărie, luminători, vegetație, animale, șamd o conturează. Sensul final al alcătuirii raționale a creației este actualizarea lor, de către om, pentru a deveni un adevărat templu cosmic orientat spre preaslăvirea Ziditorului.

Facerea 2,4b-25, cel de-al doilea referat al creației, surprinde cea de-a doua componentă a raționalității creației, exprimată ca viață ipostatică, conștientă și activă a protopărinților Adam și Eva. Cu toate că cel de-al doilea referat al creației nu insistă asupra creării prin cuvânt, totuși expune conținutul relației dintre rațiunile interioare ca legi ale firii și viața ipostatică a omului. Insuflat cu duh de viață (Fac 2,7), omul devine ființă vie, realitate personală, existență ipostatică, capabilă de dialog cu Ziditorul Său, și de raportare la El prin intermediul creației. Raționalitatea creației din Fac 2,4b-25 se exprimă prin intermediul manifestării dinamice și personale a omului, care numește, lucrează și păzește, devenind co-participant, alături de Dumnezeu, la creație. Componentă ipostatică a rațiunilor creației este deosebit de importantă pentru a înțelege raportul dintre cele două referate ale creației, și reprezintă în același timp un punct de legătură și de coerență. Faptul că Adam numește animalele (Fac 2,20) și îndeplinește un sacerdoțiu arhetipal cosmic în grădina Edenului, pe care o păzește și o lucrează reprezintă o împlinire și o orientare teologică a întregii creații cuprinse în Hexaemeron. Astfel, analizând structurile verbale din Fac 2,4b-25 am conchis că ele actualizează și completează legile firii, expuse cu precădere în primul referat al creației (Fac 1,1,2-4b). În absența vieții ipostatice a lui Adam, sensul rațiunilor creației ca legi ale firii (Fac 1,1-2,4b) este unul incert și incomplet. Analiza exegetică din Fac 2,4b-25 a

relevat faptul că Adam este o prezență ipostatică, rațională și activă care îndeplinește o lucrare paradigmatică pentru sacerdoțiul sacru din istoria viitoare a poporului Israel.

Mai mult, făcând o analogie cu caracterul ordonator al rațiunilor divine din primul referat al creației, păzirea, lucrarea și numirea, cele trei acțiuni care atestă caracterul dinamic și personal al existenței umane în grădina Edenului, nu sunt decât ecouri și continuări firești ale acțiunii divine creatoare și ordonatoare a lui Dumnezeu din Fac 1,1-2,4b, unde Dumnezeu creează, separă și numește fiecare regn și element creat, asigurându-i astfel atât unicitatea și subzistența cât și încadrarea în ansamblul creației într-un mod coerent și ordonat, conform voinței divine.

Cel de-al doilea referat al creației (Fac 2,4b-25) reprezintă referatul vechi al creației care cuprinde crearea protopărinților și a cadrului vieții lor. Aici Dumnezeu lucrează ca un meșter, ca un artizan, exprimare antropomorfică ce sugerează implicarea personală și activă a Lui în opera de creație. Lumea creată de Dumnezeu era „bună foarte”, rațională, ordonată, armonioasă pentru ca Adam și Eva să viețuiască împreună fericiți. Păcatul neascultării este cel care introduce iraționalitatea și haosul în creație. Crearea cerului și a pământului, a luminătorilor cerești, a vegetației și animalelor a fost făcută de Dumnezeu cu gândul la crearea omului, potrivit Sfântului Chiril al Alexandriei. Creația întregă este primită ca dar în stăpânire de om de la Ziditorul Său pentru a fi orientată și adusă înapoi lui Dumnezeu de către om prin intermediul rațiunii pe care o posedă omul.

Sădirea grădinii Edenului nu reprezintă însă punctul terminus al lucrării creatoare a lui Dumnezeu, și nici nu poate fi gândită ca autonomă. Grădina Edenului nu poate reflecta frumusețea Ziditorului, având în vedere că este arhetip al sanctuarului divin, în absența sacerdotului, în absența omului. De aceea, climax-ul celui de-al doilea referat al creației este omul, și modul în care acesta își exercită funcția sacerdotală, a unui sacerdoțiu cuvântător, rațional sau logic, de stăpânire și aducere a fapturilor create, prin numire și lucrarea grădinii Edenului, într-o relație doxologică față de Ziditor.

Lucrarea exprimată prin cele două verbe a sluji și a păzi, specifice limbajului liturgic, se înscrie în firescul alcătuirii rationale a lui Adam. Porunca divină nu descrie o prerogativă sau obligație adițională, adăugată naturii umane, ci se înscrie într-un modus vivendi spiritual, explicitat de tradiția patristică în legătură cu păzirea simțurilor și a fapturii lăuntrice împotriva atacurilor potrivnicului. Este de remarcat, de asemenea, caracterul continuu al celor două verbe, a sluji, a păzi, care definesc caracterul prezenței lui Adam în grădina Edenului.

Transformarea lumii și a elementelor create în adevărate daruri oferite lui Creatorului presupune lucrarea și păzirea creației de către om. Pentru ca aceste două verbe să aibă o dimensiune sacerdotală, și nu una repetitivă, inerentă naturii decăzute, este nevoie de o așezare spirituală a firii umane în relație cu ordinea creată. Astfel, la fel ca în cazul darurilor euharistice, orice act de oferire, de jertfire a creației de către om trebuie să conțină libera voința de dăruire de sine a omului, cu referire în acest caz la slujirea arhetipală a sacerdoțiului universal: lucrarea și păzirea grădinii Edenului.

Facerea 2,20-25 prezintă lucrarea rațională ca destin și vocație adamică, exprimată prin verbul קָרָא (*qārā*). Faptul că Adam primește această poruncă îi oferă acestuia statura unui adevărat *sacerdot cuvântător* sau *rațional* al creației, care nu stăpânește prin autoritate sau putere creația însuflețită și neînsuflețită, ci prin raționalitatea curată a minții sale, aducând, astfel întreaga creație ca jertfă de preaslăvire a lui Dumnezeu, Cel Care a sădit *rațiunile* tuturor lucrurilor. De asemenea, funcția lui קָרָא (*qārā*) este și una relațională, fiind orientat exclusiv spre ființele vii, capabile de relaționare conștientă. Mai mult, lucrarea de față a reliefat relația dintre *numire* (Fac 2,20) și *păzirea și lucrarea* grădinii Edenului (Fac 2,15), arătând că *numirii* îi precede exercițiul ascetic și exersarea virtuții de către Adam.

Capitolul al treilea al cărții Facerii prezintă o interpelare, venită din partea șarpelui ca reprezentant al întunericului și haosului, la adresa raționalității omului, ca reprezentant al creației însuflețite a lui Dumnezeu, având calitatea de stăpânitor și păzitor al grădinii Edenului. Sofistica pe care șarpele, prin șiretenia lui, o dezvoltă înaintea Evei arată intenția malefică și dezintegratoare la adresa creației bune foarte a lui Dumnezeu.

Facerea 3,1-24 reprezintă din punctul de vedere al temei acestei teze un moment de turnură generat de interpelarea sofistică a șarpelui ca agent distructiv, îndreptat împotriva unității și ordinii creației. Toate elementele prezentate în Fac 2,4b-25: grădina Edenului, conținutul hranei omului, pomul vieții, pomul cunoștinței binelui și răului, porunca păzirii și lucrării grădinii de către Adam și porunca divină sunt reinterpretate în chip diabolic, într-o exegeză irațională, pur senzorială și hedonistă la adresa creației. Căderea protopărinților este consecința refuzului de a înțelege creația și fiecare element creat din grădina Edenului drept creații ale lui Dumnezeu prin intermediul rațiunilor divine care le permează. Mai mult, acest eșec existențial, ontologic al protopărinților derivă mai ales din abdicarea, în urma ofertei șarpelui, de la destinul rațional, străveziu și stăpânitor

al omului în cadrul creației. Legile firii sădite ca rațiune ale lui Dumnezeu în creație (Fac 1,1-2,4b) nu mai sunt actualizate de către Adam ca sacerdot al creației așa cum se întâmplă în Fac 2,4b-25.

În ciuda căderii protopărinților și a abdicării prin neascultare de la rolul de păzitori și lucrători ai grădinii Edenului, rațiunea divină din creație, ca lege a firii nu este anulată sau abrogată. Protoevanghelia (Fac 3,15) pregătește orizontul mesianic al Întropării Logosului divin, Care va restaura viziunea străvezie asupra lumii ca creație a lui Dumnezeu, iar protopărinții izgoniți din grădini Edenului de heruvimul cu sabie vâlvâietoare, rămân în exegeza filoniană cu fața înspre porțile grădinii Edenului, gest care indică un asumarea iraționalității căderii și orientarea virtuală spre venirea Logosului lui Dumnezeu.

Una dintre temele, care constituie și un obiectiv al acestei lucrări, evidențierea caracterului de sanctuar cosmic al grădinii Edenului conform relatării din Fac 2,4b-25 constituie, în opinia mea, o temă a cărei bogăție teologică și doctrinară ar putea suscita interes pentru o dezvoltare viitoare, sub forma unei lucrări extinse, având în vedere numeroasele elemente din Fac 1-3, pe care istoria cultică viitoare a poporului Israel le-a asumat și integrat în imaginea sanctuarului divin.

Bibliografie

I. EDIȚII ALE SFÂNTUL SCRIPTURI

- *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, ed. Karl Elliger și Wilhelm Rudolph (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1987).
- *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX*, ed Alfred Rahlfs (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1935).
- *Biblia sau Sfânta Scriptură*, ediția Sfântului Sinod (București: IBMO, 2006).

II. DICȚIONARE, ENCICLOPEDII LEXICOANE, CONCORDANȚE BIBLICE

- BAKER, Stephen Warren, *The Complete Word Study Dictionary: Old Testament* (TN: AMG Publishers, 2003).
- CHEYNE, T. K. and BLACK Sutherland (eds.), *Encyclopaedia Biblica Volume IA to D* (London: Adam and Charles Black, 1899).
- DEL OLMO LETE, Gregorio and SANMARTIN, Joaquin, *A Dictionary of the Ugaritic Language in the Alphabetic Tradition* (Leiden: Brill, 2004).
- GESENIUS, Wilhelm and TREGELLES Samuel Prideaux, *Gesenius' Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament Scriptures* (Bellingham: Logos Research Systems, Inc, 2006).
- HASTINGS, James, *Dictionary of the Bible* (Edinburgh: T. & T. Clark, 1963).
- J. PEDERSON, *Israel, Its Life and Culture* (London: Oxford, 1946).
- JENNI, Ernst and WESTERMANN, Claus, *Theological Lexicon of the Old Testament* (Hendrickson Publishers: 1997).
- JOUÖN, Paul, S.J., and T. MURAOKA, *A Grammar of Biblical Hebrew* (Rome: Editrice Pontificio Instituto Biblico, 2000).
- KITTEL, Gerhard et al. „*Theological Dictionary of the New Testament*” (Grand Rapids: Eerdmans, 1964-c1976).
- LAIRD, R.Harris et al. *Theological Wordbook of the Old Testament*, electronic ed. (Chicago: Moody Press, 1999).
- LAMBDIN, T. O., *Introduction to Biblical Hebrew* (New York: Scribner, 1971).
- LEON-DUFOUR, Xavier, *Dictionary of Biblical Theology* (MD: Word Among Us, 1995).

- LUST, Johan, et al., *A Greek-English Lexicon of Septuagint* (Stuttgart: Bibelgesellschaft, 2003).
- MCKENZIE, John L., S.J., *Dictionary of the Bible* (New York: The Bruce Publishing Company, 1965).
- *New Catholic Encyclopedia*, vol 1 (Washington: Thomson Gale, 2003).
- OSBORNE, Grant R., *The Hermeneutical Spiral* (Downers Grove: IVP, 2006).
- RENN, D. Stephen, *Expository Dictionary of Bible Words* (Massachusetts: Hendrickson Publishers, 2005).
- SAKENFELD, Katharine (ed.), *The New Interpreter's Dictionary of the Bible A-C*, vol. I (Nashville: Abingdon Press, 2006).
- SIVAN, Daniel, *A Grammar of the Ugaritic Language* (Leiden, New York, and Koln: Brill, 1997).
- SWANSON, James, *Dictionary of Biblical Languages With Semantic Domains: Hebrew (Old Testament)*, electronic ed. (Oak Harbor: Logos Research Systems, Inc., 1997).
- *The Complete Aramaic Lexicon Project (CAL)* of Hebrew Union College, Cincinnati, Ohio, USA. *The Guideposts Parallel Bible: King James Version, New International Version, Living Bible, Revised Standard Version* (New York: Guideposts, Carmel, 1987).
- *The New Brown-Driver-Briggs-Gesenius Hebrew and English Lexicon* (Hendrickson Publishers Peabody, Massachusetts, 1979).
- WILSON, Walter, *A Dictionary of Bible Types* (Albany: Ages Digital Library, 1999).
- ZIMMERLI, Walther, *Old Testament Theology in Outline*, trad. David E. Green (Edinburgh: T&T Clark, 1978).

III. RESURSE IUDAICE

- CLARKE, E. G. (ed.), *Targum Pseudo-Jonathan of the Pentateuch* (Hoboken: Ktav, 1984).
- COHEN, Abraham, *Talmudul* (București: Hasefer, 1999).
- FILON ALEXANDRINUL, *On the Cherubim, The Sacrifices of Abel and Cain*, trad. F.H. Colson și G. H. Whitaker (Londra: St Edmundsbury Press, 1994).
- FILON ALEXANDRINUL, *On the Cherubim, The Sacrifices of Abel and Cain*, trad. F.H. Colson și G. H. Whitaker (Londra: St Edmundsbury Press, 1994).
- FILON ALEXANDRINUL, *The Works of Philo Judaeus*, trad. Charles Duke Yonge, H. G. Bohn (Londra, 1854-1890).

- FRIEDMAN, Richard Elliott, *Commentary on the Torah* (San Francisco: Harper Collins, 2001).
- GRUBER, Mayer I., *Rashi's Commentary on Psalms* (Leiden/Boston: Brill, 2004).
- PHILO JUDAEUS, *The Works of Philo Judaeus*, trad. Charles Duke Yonge and H. G. Bohn (Londra, 1854-1890).
- RABBI ABRAHAM IBN EZRA, *Commentary on Books 3-5 of Psalms*, trad. H. Norman Strickman (New York: Tuoro College Press, 2016).
- SARNA, Nahum M., *Genesis* (Philadelphia: Jewish Publication Society, 1989)
- SCHAEFER, Konrad, *Berit Olam – Studies in Hebrew Narrative & Poetry. Psalms* (Minnesota: The Liturgical Press, 2001).
- *The Babylonian Talmud*, trad. M. Rodkinson (Boston: The Talmud Society, 1918).
- *The Fragment – Targums of the Pentateuch According to their Extant Sources* (Rome: Biblical Institute, 1980).
- WIIRTHWEIN, „Erwagungen zu Psalm 139,” *VT* 7 (1957).

IV. RESURSE PATRISTICĂ

- ORIGEN, *Omilii, comentarii și adnotări la Geneză*, trad. Adrian Muraru (Iași: Polirom, 2006).
- NIL ASCETUL, *Cuvânt ascetic*, în *Filocalia* 12, trad. Dumitru Stăniloae (București: Harisma, 1992).
- ROBERTS Alexander, James DONALDSON and A. Cleveland COXE: *The Ante-Nicene Fathers Vol. VIII : Translations of the Writings of the Fathers Down to A.D. 325*. (Oak Harbor : Logos Research Systems, 1997).
- SFÂNTUL AMBROZIE AL MILANULUI, *Tâlcuiri la Sfânta Scriptură*, în *PSB* 52, trad. Teodor Bodogae, Nicolae Neaga și Maria Hetco (București: IBMO, 2007).
- Sfântul ATANASIE CEL MARE, *Tratat despre întruparea Cuvântului*, în *PSB* 15, trad. Dumitru Stăniloae (București: IBMO, 1987).
- SFÂNTUL CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Despre Sfânta Treime*, *PSB* 13 (București: IBMO, 1994).
- SFÂNTUL CLEMENT ALEXANDRINUL, *Pedagogul*, în *PSB* 4, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO).
- SFÂNTUL CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, în *PSB* 5, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1982).

- SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Despre facerea omului*, în *PSB 30*, trad. Teodor Bodogae (București: IBMO, 1998).
- SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Despre suflet și înviere*, în *PSB 30*, trad. Teodor Bodogae (București: IBMO, 1998).
- SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Scrieri exegetice, dogmatico – polemice și morale*, în *PSB 30*, trad. Teodor Bodogae (București: IBMO, 1980).
- SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, trad. Dumitru Fecioru (București: Scripta, 1993).
- SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Cele dintâi omilii la Facere*, trad. Adrian Tănăsescu-Vlas, (București: Sofia, 2004).
- SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Dascălul pocăinței – omilii și cuvântări. Cuvânt de ce pomul acela se numea pomul cunoștinței binelui și răului?*, ed. Irineu Slătineanu (Râmnicul Vâlcea: Sfânta Episcopie, 1996).
- SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Nestemate ale literaturii patristice. Omilii despre Rai și Scripturi*, ed. Victor Manolache (București: Bizantină, 2006).
- SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Facere*, în *PSB 21*, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1987).
- SFÂNTUL IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOSOFUL, *Dialogul cu iudeul Trifon*, trad. Dumitru Fecioru (București, 1941).
- SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, în *PSB 80*, trad. D. Stăniloae (București: IBMO, 1983).
- NIL ASCETUL, *Cuvânt ascetic*, cap 58 în *Filocalia* vol 1, ediția II, trad. Dumitru Stăniloae (București: Harisma, 1992).
- SFÂNTUL SILUAN ATHONITUL, *Writings 1: ‘Yearning for God’ in Archimandrite Sophrony, Saint Silouan the Athonite*, trans. from the Russian by Rosemary Edmonds (Crestwood, NY: St Vladimir’s Seminary Press, 1991).
- SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Discursuri teologice și etice. Scrieri I* (Sibiu: Deisis, 2001).
- SFÂNTUL VASILE CEL MARE, „Despre crearea omului,” în *Altarul Banatului* 7-9 (1996).
- SFÂNTUL VASILE CEL MARE, „Despre originea omului,” trad. Policarp Dionisie Pîrvuloiu, *O 2* (2011).
- SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Comentariu la Psalmi*, trad. Olimp Căciulă (București: IBMO, 1939).

- SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt*, în *PSB* 12, trad. Constantin Chițescu și Todor Bodogae (București: IBMO, 1988).
- SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron*, în *PSB* 17, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1986).
- TEODORET AL CIRULUI, *Tîlcuire a celor o sută cincizeci de psalmi ai proorocului împărat David* (Neamț: Petru Vodă, 2003).
- TEOFIL AL ANTIOHIEI, *Trei cărți către Autolic*, în *PSB* 2 (București: IBMO, 1998).

V. COMENTARIII BIBLICE

- CASSUTO, Umberto, *Commentary on the Book of Genesis. Part I: From Adam to Noah: Genesis 1–VI 8* (Jerusalem: Magnes Press, 1961).
- CONTI, Marco: *Genesis 1-11*. (Downers Grove: InterVarsity Press, 2001).
- DODDS, *The Book of Genesis* (London, 1896).
- FILON DIN ALEXANDRIA, *Comentariu alegoric al Legilor sfinte după lucrarea celor șase zile*, I. 31 (București: Herald, 2006).
- FRIEDMAN, Richard Elliott, *Commentary on the Torah with a new English translation* (San Francisco: Harper Collins Publishers, 2003).
- GUTHRIE, D. et al., *The new Bible commentary* (London: Inter-Varsity Press, 1972).
- HEINISCH, P., *Genesis* (Bonn, 1930).
- JAMIESO, R. et al., *Commentary Critical and Explanatory on the Whole Bible*, vol. 1 (S.S. Scranton & Company, Hartford, Conn., 1871).
- JAMIESON, R., et al., *Commentary Critical and Explanatory on the Whole Bible*, vol. I (Hartford, Connecticut: S.S. Scranton & Company, 1871).
- KEIL, Carl Friedrich and DELITZSCH Franz, *Commentary on the Old Testament* (Peabody: Hendrickson, 2002).
- LOUTH, Andrew, CONTI, Marco (EDS.), *Genesis 1-11* (Illinois: InterVarsity, 2001).
- NEAGA, Nicolae, *Facerea (text și scurte note explicative)*, în „Seria Teologică,” 32 (Sibiu: 1945).
- PATTE, Daniel, *Global Bible Commentary* (Nashville: Abingdon Press, 2000).
- PHILIPS, John, *Comentariu asupra Genezei*, trad. Emilia Sărac (București: Stephanus, 2003).

- SCHAEFER, Konrad, *Psalms* (Minnesota: The Liturgical Press Collegeville, 2001).
- SKINNER, John, *A Critical and Exegetical Commentary on Genesis* (New York: Scribner, 1910).
- SMITH, David Chaim, *The Kabbalistic Mirror of Genesis. Commentary on Genesis 1-3* (Glasgow: Daat Press, 2010).
- SPEISER, E. A., *Genesis*, vol. 1 (New York: Doubleday, 1974).
- SPENCE-JONES, H.D.M., *The Pulpit Commentary: Genesis* (Bellingham: Logos Research Systems, Inc., 2004).
- TIMUS, Gherasim, *Note și meditații la psalmii 106-150*, vol. 3 (București: Gutenberg, 1896).
- VAN WOLDE, Ellen, *Words Become Worlds: Semantic Studies of Genesis 1-11* (Leiden & New York: Brill, 1994).
- VON RAD, Gerhard, *Genesis: A Commentary* (Philadelphia: The Westminster Press, 1972).
- WENHAM, Gordon J. (ed.), *Word Biblical Commentary: Genesis 1-15* (Dallas: Word, Incorporated, 2002).
- WEVERS, J. W., *Notes on the Greek Text of Genesis* (SBLSCS 35; Atlanta: Scholars Press, 1993).

VI. CĂRȚI DE SPECIALITATE

- ALEXANDER, Denis, *Creație sau evoluție. Trebuie să alegem?*, trad. Ramona Neacșu-Lupu și Zaicu Viorel, în „Știință, Societate, Spiritualitate” (București: Curtea veche, 2010).
- ANDERSON, Bernard W., *Creation in the Old Testament* (Minneapolis: Fortress Press, 1985).
- BARTH, Karl, *Church Dogmatics. Vol. III: The Doctrine of Creation, Part 3* (Edinburgh: T. & T. Clark, 1960).
- BASARAB, Mircea, *Ermineutica biblică* (Oradea: Episcopiei Ortodoxe Române, 1997).
- BERDIAEV, Nikolai, *Sensul Creației. Încercare de îndreptățire a omului*, trad. Anca Oroveanu (București: Humanitas, 1992).
- SNODDERLY, Beth, *Chaos is not God's Will: The Origin of International Development* (California: William Carey International University Press, 2014).
- BONHOEFFER, D., *Creation and Fall: A Theological Interpretation of Genesis 1–3*, rev. ed., trans. J. C. Fletcher (London: SCM, 1959).
- BORCA, Vasile *Reperle autentice ale umanului* (Baia Mare: Universității de Nord, 2008).

- BORCA, Vasile, *Omul, încununarea operei de creație. Natura și destinul său în lumina Revelației biblice a Vechiului Testament* (Baia Mare: Universității de Nord, 2007).
- BRECK, John, *Sfânta Scriptură în Tradiția Bisericii* (Cluj-Napoca: Patmos, 2009).
- BRIA, Ion, *Tratat de Teologie Dogmatică și Ecumenică* (București: România Creștină, 1999).
- CARABINE, Deirdre, *John Scottus Eriugena* (New York: Oxford University Press, 2000).
- CHIRILĂ, Ioan, *Homo – deus* (Cluj-Napoca: Dacia, 1997).
- CHIRILĂ, Ioan, *Fragmentarium exegetic* (Cluj-Napoca: Limes, 2001).
- CHIRILĂ, Ioan, *Fragmentarium exegetic filonian* (Cluj-Napoca: Limes, 2002).
- CHIRILĂ, Ioan, *Fragmentarium exegetic filonian II, Nomothetica – repere exegetice la Decalog* (Cluj-Napoca: Limes, 2003).
- COMAN, Ioan G., *Probleme de filosofie și literatură patristică* (București: IBMO, 1995).
- CORBU, A., *Sfântul Grigorie de Nyssa: tâlcuitor al Scripturii – o introducere în exezeza biblică patristică*, ediția a 2-a (Arad: Sfântul Nectarie, 2011).
- CULIANU, Ioan Petru, *Arborele Gnozei* (Iași: Polirom, 2015).
- DE BROGLIE, Louis, *Certitudinile și incertitudinile științei* (București: Politică, 1989).
- DYRNESS, William, *Themes in Old Testament Theology* (Illinois: InterVarsity Press, 1977).
- DUMBRELL, William J., *The End of the Beginning: Revelation 21-22 and the Old Testament* (Homebush West: Lancer Books, 1985).
- EICHRODT, Walther, *Theology of the Old Testament*, vol 1 (London: SCM Press LTD, 1995).
- FRETHEIM, T. E., *The Suffering of God: An Old Testament Perspective* (Philadelphia: Fortress, 1984).
- FRETHEIM, Terence E., *God and the World in the Old Testament* (Nashville: Abingdon, 2005).
- HESS, Richard S., *Israelite Religions: An Archaeological and Biblical Survey* (Grand Rapids: Baker, 2007).
- ISAAK, Jon, (ed.), *The Old Testament in the Life of God's People* (Essays in Honor of Elmer A. Martens) (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2009).
- JOINES, K. R., *Serpent Symbolism in the Old Testament: A Linguistic, Archaeological, and Literary Study* (Haddonfield, N.J.: Haddonfield House, 1974).
- KAVUSA, Kivatsi Jonathan, *Humans and ecosystems in the priestly creation account – An ecological interpretation of Genesis 1:1-2:4a* (Saarbrücken: Lambert Academic, 2013).
- KOVALEVSKY, Jean, *Taina originilor* (București: Anastasia, 1996)

- LANFER, Peter T., *Remembering Eden: The Reception History of Genesis 3:22–24* (Oxford: Oxford University Press, 2012).
- LOSSKY, Vladimir, *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, trad. Anca Manolache (București: Humanitas, 1998).
- LOSSKY, Vladimir, *The Mystical Theology of the Eastern Church* (Cambridge: James Clarke & Co., 1996).
- MACHO, A. Díez (ed.), *Neophyti I: Genesis* (Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1968)
- MATSOUKAS, Nikos, *Teologia dogmatică și simbolică*, vol IV, trad. Constantin Coman și Cristian-Emil Chivu (București: Bizantină, 2002).
- MATSOUKAS, Nikos A., *Teologia Dogmatică și Simbolică*, vol. II, trad. Nicușor Deciu (București: Bizantină, 2006).
- MILLER, Charles *The gift of the world – an introduction to the theology of Dumitru Staniloae* (Edinburgh: T&T Clark, 2000).
- MOLTMANN, Jürgen, *Dumnezeu în creație* (Alba-Iulia: Reîntregirea, 2007).
- MOLTMANN, Jurgen, *God in Creation: A New Theology of Creation and the Spirit of God* (Minneapolis: Fortress Press, 1993).
- NELLAS, Panayotis, *Omul – animal îndumnezeit* (Sibiu: Deisis, 1999).
- NESTERUK, Alexei, *Light from the East. Theology, Science and the Eastern Orthodox Tradition* (Minneapolis: Fortress Press, 2003).
- NEUER, W., *Man and Woman in Christian Perspective*, (Wheaton: Crossway, 1991).
- PAHL, Michael W., *The Beginning and the End: Rereading Genesis's Stories and Revelation's Visions*. (Eugene, OR: Cascade Books, 2011).
- PETRARU, Gheorghe, *Lumea, creația lui Dumnezeu* (Iași: Trinitas, 2002).
- POLKHINGHORNE, John, *The Work of Love Creation as kenosis* (Cambridge: Eerdmans Publishing Company, 2001).
- PRESLEY, O. Stephen, *Interpretations of Genesis 1-2 among the Ante-Nicene Fathers – Since the beginning* (Michigan: Baker Academic, 2018).
- RĂDUCĂ Vasile, *Antropologia Sfântului Grigorie al Nyssei* (București: IBMO, 1996).
- ROMANIDIS, Ioannis, *Păcatul strămoșesc*, trad. Gabriel Mândrilă (București: Sophia/Metafrază, 2017).

- ROSE, Serafim, *Cartea Facerii, crearea lumii și omul începuturilor*, trad. Constantin Făgețean (București: Sophia, 2001).
- ROSS, *Creation and Blessing: A Guide to the Study and Exposition of Genesis* (Grand Rapids: Baker, 1996).
- SCRIMA, Andrei, *Antropologia apofatică* (București: Humanitas, 2005).
- SPERBER A. (ed.), *The Bible in Aramaic*, vol. 1 (Leiden: Brill, 1959).
- STAN, Nicolae Răzvan, *Antropologia din perspectiva hristologică*, ed. III (Craiova: Mitropolia Olteniei, 2016).
- STĂNILOAE, Dumitru, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu* (București: Basilica, 2013).
- STĂNILOAE, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă* (București: IBMO, 2003).
- ȘCHIOPU, Gheorghe, *Învățătura despre Treime, cunoaștere și antropologie în viziunea lui Clement Alexandrinul* (București: Emia, 2005).
- THUNBERG, Lars, *Antropologia teologică a Sfântul Maxim Marturisorul, Microcosmos și mediator* (București: Sophia, 2005).
- YANNARAS, Christos, *Persoană și Eros* (București: Anastasia, 2000).
- WESTERMANN, Claus, *Creation* (London: SPCK, 1971).
- WYATT, N., *Distinguishing wood and trees in the waters: creation in biblical thought* (Berlin, New York: de Gruyter, 2006).
- WITTGENSTEIN, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, trad. D.F.Pears, B.F. McGuiness (London: Routledge and Kegan Paul, 1961).
- ZIZIOULAS, Ioannis, *Ființa eclesială*, trad. Aurel Nae (București: Bizantină, 2007).

VII. STUDII DE SPECIALITATE

- ABRUDAN, Dumitru, „Aspecte ale antropologiei Vechiului Testament”, *ST* 3-4(1978).
- BLOCH-SMITH, Elizabeth, ““Who Is the King of Glory?”: Solomon’s Temple and Its Symbolism,” in *Scripture and Other Artifacts: Essays on the Bible and Archaeology in Honor of Philip J. King* (Louisville: Westminster John Knox, 1994).
- BORCA, Vasile, „Antropogeneza în lumina referatului biblic al Facerii,” *OM* 6 (2001).
- BORCA, Vasile, „Autonomie, idolatrie, desacralizare: tendințe și consecințe în degradarea umanului,” *OM* 6 (2001).

- BORCA, Vasile, „Câteva repere și precizări introductive asupra antropologiei biblice,” *OM* 7 (2002).
- BRECK, John, „God in a Quantum World,” *St. Vladimir’s Theological Quarterly* 55.4 (2011).
- BRECK, John, „Procrearea și începutul vieții,” *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Bioethica* 2 (2009).
- BRUEGGEMANN, W., „Of the Same Flesh and Bone (GN 2, 23a),” *CBQ* 32 (1970).
- BUDE, Ioan, „Antropologia Vechiului Testament,” *ST* 3 (1989).
- CLENDENEN, E. R., “Life in God’s Land: An Outline of the Theology of Deuteronomy” in *The Church at the Dawn of the 21st Century* (Dallas: Criswell Publications, 1989).
- COSTACHE, Doru, „Preliminarii la poemul biblic al facerii: aspecte de hermeneutică eclesială” în *TABOR* 2/6 (Septembrie 2008) 20-32 & 2/7 (Octombrie 2008).
- CHADWICK, Henry, “Philo and the beginnings of Christian thought.” - *The Cambridge History of later Greek and early Medieval Philosophy*, ed. A.H. Armstrong (London: Cambridge University Press, 1995).
- CHIALDA, M., „Doctrina Vechiului Testament despre nemurire”, *AB* 9-10 (1944).
- CHIRILĂ, Ioan „Elemente de antropologie biblică: persoană/subiect, sine și suflet,” *Studia TO* 1 (2009).
- CHIRILĂ, Ioan , „Cuvânt înainte. Celălalt, alteritate sau aproapele, *distincții terminologice, repere practice pentru o (posibilă) reformulare a discursului apologetic,*” *AFTOC IX* (2005-2006).
- CHIRILĂ, Ioan „Omul. Microcosmos și macrocosmos – prolegomene hermeneutice,” în *Biserică, Societate, Identitate – In Honorem Nicolae Bocușan* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2007).
- CHIRILĂ, Ioan, „Dinamica chipului în cadrul lucrării asemănării cu Dumnezeu,” în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, 1-2(1999).
- CHIRILĂ, Ioan, „Antropologia integrală: chestiunea genurilor și viața,” în *Medicii și Biserica*, vol. 15, ed. Mircea Gelu Buta (Cluj-Napoca: Renașterea, 2017).
- CHIRILĂ, Ioan, „*Concepția qumranită despre familie,*” *Studia TO* 2 (2011).
- CHIRILĂ, Ioan, „Cuvânt înainte. Celălalt, alteritate sau aproapele, *distincții terminologice, repere practice pentru o (posibilă) reformulare a discursului apologetic,*” *AFTOC IX* (2005-2006).

- CHIRILĂ, Ioan, „*Despre Logos, creație și recreație*,” *Studia TO* 2 (2008).
- CHIRILĂ, Ioan, „The „Difficulties” of Revelation and „Limits” of Reason”, *Transdisciplinarity in Science and Religion* 4 (2008).
- CHIRILĂ, Ioan, „Dinamica chipului în cadrul lucrării asemănării cu Dumnezeu,” *Studia TO* 1-2 (1999)
- CHIRILĂ, Ioan, „*Elemente de antropologie biblică: persoană/subiect, sine și suflet*,” *Studia TO* 1 (2009).
- CHIRILĂ, Ioan, „Fragmentarium filonian: persoana – ființă dialogică și lecție pentru posteritate,” *Studia TO* 1-2 (2001).
- CHIRILĂ, Ioan, „Logos-loghia Vechiului Testament”, introducere la Nicolae NEAGA, *Hristos în Vechiul Testament* (Cluj-Napoca: Renașterea, 2004).
- CHIRILĂ, Ioan, „Omul – chip al lui Dumnezeu, în gândirea părinților capadocieni și în teologhisirea răsăriteană (încercare de precizare a conținutului unui concept antropologic),” *AFTOC XII* (2008-2009).
- CHIRILĂ, Ioan, „*Omul în perspectiva întâlnirii cruciforme dintre verticala transcendentului și orizontala imanentului. Repere de antropologie creștin-ortodoxă*,” în *Repere patristice în dialogul dintre știință și teologie*, (în colab. cu Cristian Sonea și Ștefan Iloaie), ed. Adrian Lemeni (București: Basilica, 2009).
- CHIRILĂ, Ioan, „Reconcilierea – ca descoperire a unității și unicității ființei umane în cadrul slujirii liturgice,” în *Studia TCL* 1 (2002).
- CHIRILĂ, Ioan, „Sursele iudaice ale învățaturii neo-testamentare despre Logos” în *Studia Theologica Orthodoxa* 2 (2006).
- CHIRILĂ, Ioan, „Omul, între duhul vieții și duhul veacului” în *Studia TCL* 1 (2004).
- COMAN, Ioan G., „Idea de creațiune și antropologie în scrierile Sfântului Atanasie”, *MB* 10-12 (1974).
- COMAN, Vasile, „Probleme de antropologie creștină” *MB* 7-9 (1975).
- COSTACHE, Doru, „Irelevanța controversei creaționism vs. evoluționism pentru tradiția Bisericii Ortodoxe: deconstrucție logică și teologică a unui mit modern,” în *Noua reprezentare a lumii. Studii interdisciplinare* 3 (București: XXI, Eonul dogmatic, 2004).

- COSTACHE, Doru, „Sfântul Vasile cel Mare și reprezentarea creștină a lumii” în *Cappadocian Legacy: A Critical Appraisal*, editat de Doru Costache și Philip Kariatlis (Sydney: St Andrew’s Orthodox Press, 2013).
- ELIOR, Rachel, „The Garden of Eden is the Holy of the Holies and the dwelling of the Lord” – *Studies in Spirituality* 24,63-118 (2014).
- ESLINGER, Lyle, “The Enigmatic Plurals like “One of Us” (Genesis I 26, III 22, and XI 7), Hyperchronic Perspective,” *VT* 56 (2006).
- FULGA, N., „Despre cei dintâi oameni,” *BOR* 3 (1929).
- GLEASON, Randall C., „The Old Testament background of rest in Hebrews 3:7-4:11.”, *Bibliotheca Sacra* 157, no. 627 (July 1, 2000).
- HÂRLĂOANU, Cezar, „Dinamica Scripturii în context liturgic. Facerea 2,24” în *ST* 4(2017).
- IATAN, Cristinel, „Crearea lumii și a omului – Perspectiva biblică patristică și cea biblică modernă. Repere fundamentale” în *ST* 4 (2017).
- MANOLACHE, Anca, „Femeia și integritatea creației,” *GB* 3-4 (1990).
- MIHĂILĂ, Alexandru, „Omul sau Adam” - www.ziarullumina.ro – accesat 11.08.2020.
- MIHĂILĂ, Alexandru, „Omul creator” – www.ziarullumina.ro – accesat 11.08.2020.
- MOȘ, Grigore-Dinu, „Știința și religia în mentalitatea omului contemporan. Riscurile ideologizării,” *Tabor* 10 (2014).
- MOȘ, Grigore Dinu, „Tohu Wabohu in Genesis 1,2. Kabbalistic, patristic and modern exegesis” în *SUBBTO* 62, 2 (2017).
- PATTE, Daniel & PARKER, Judson, „A Structural Exegesis of Genesis 2 and 3”, *Semeia* 18 (1980).
- PETRE, Nectarie, „Omul și lumea: de la Sfântul Simeon Noul Teolog la noi” *AB* 7-9(2010).
- PETCU, Liviu, „Căderea protopărinților în păcat – viziunea spiritualității ortodoxe,” *RT* 2 (2007).
- POPA, Viorel-Cristian, „Chipul lui Dumnezeu în om potrivit referatului biblic. Referințe ale Părintelui Profesor Dr. Dumitru Stăniloae” în *Academician Preot Profesor Dr. Dumitru Stăniloae Părintele Teologiei românești* (Oradea: Universității din Oradea, 2014).
- SEMEN, Petru, „Învățătura despre suflet în cărțile Vechiului Testament”, *ST* 9-10(1977).
- STANCOVICI, Iosif , „Familia în referatul biblic despre Creație (II),” *AB* 10-12 (2010).
- STANCOVICI, Iosif, „Familia în referatul biblic despre Creație (I),” *AB* 7-9 (2010).

- STĂNILOAE, Dumitru, „Antropologie Ortodoxă. Comentarii asupra stării primordiale a omului,” în „*Anuarul Academiei Andreiane*” XVI, 1939-1940 (Sibiu: Arhidiecezana, 1940).
- TSUMURA, David Toshio, „The Doctrine of Creation *ex nihilo* and the Translation of *tohu wabohu* - Pentateuchal Traditions in the Late Second Temple Period, Proceedings of the International Workshop in Tokyo, August 28-31, 2007” (Leiden: Boston, 2012).
- VATAMANU, Cătălin, „Sensul metaforei grădinii în tradiția ebrică” în *TV 1-4* (2010).
- VIZITIU, Mihai „Familia în învățătura Mântuitorului și a Sfinților Apostoli”, în *Teologie și Viață*, anul (LXX), nr.5-7, 1994.
- WOLDE, Ellen van, „Why the Verb *bara* does not mean to create in Genesis 1,1-2,4a” *JSOT* 34,1 (2009).